

L'enginyeria hidràulica medieval a Martorelles:

El rec Gran i els molins fariners de Lloberons i Carrencà

Joan Sanjuan i Esquirol *

Company de treball de camp i fotògraf: Julio Santiago Ortega

Resum

Origen, estudi i estat actual del rec Gran i els molins fariners de Lloberons i Carrencà

Paraules claus: Rec Gran, molí de Lloberons, molí de Carrencà, Martorelles

Introducció

Amb la reconquesta de Barcelona l'any 803 per les tropes de Carlemany i un cop situada la frontera amb els sarraïns a la línia del riu Llobregat, sembla que torna la normalitat al sud del Vallès Oriental. Els comtes francs, delerosos que aquests territoris siguin poblats amb súbdits fidels, donen tota mena de facilitats als colons, com terres gratuïtes sense càrregues. No és estrany, doncs, que trobem referència escrita del segle X de masos com el de Can Buscarons de Montornès i d'esglésies romàniques.

Però l'explotació i construcció de recs i molins venia condicionada per la possibilitat del repoblament de les terres a causa d'una pau estable, que va arribar quan la Reconquesta va establir la frontera amb els musulmans més enllà del Llobregat i el califat de

Còrdova es va dividir en els regnes de taifes. És aleshores quan el pla de Barcelona i el Vallès es converteixen en llocs segurs i quan es construeix el rec Comtal i, segurament, el rec Gran o de Dalt que servia per regar les terres del pla de Martorelles i moure els molins de Carrencà i Lloberons.

Els esmentats molins i el rec que els alimentava, si bé van tenir els orígens a l'Alta Edat Mitjana, han estat en ple ús fins el segle XIX i, en el cas del rec Gran, fins a la meitat del segle XX.

43

Figura 1. Grup de voluntaris netejant les ruïnes del molí de Lloberons

* Enginyer Tècnic Industrial i Llicenciat en Història Moderna i Contemporània. jse1940@gmail.com

Figura 2. Paret interior del molí de Lloberons paral·lela a la carretera de la Roca

Figura 3. Paret lateral del molí de Lloberons

Capítol I. Orígens

1.1 Els orígens del molí de Lloberons

Tenim constància que Berenguer Bernat de Cabanyes féu un donatiu, en documentació signada el 2 d'agost de 1197, a la seva filla Azalaida. Entre altres propietats, va donar-li el castell de Radulfo (Castellruf) amb les seves terres i altres pertinències, el molí de Lloberons i tot el que posseïa a Martorelles. Encara avui són visibles les restes d'aquest molí.

1.2 Notícies del molí de Carrencà

Un pergamí de l'any 1153 parla d'un lloc anomenat Carrencà, situat a la zona alta del riu Besòs, on els templaris tenien un molí treballat, juntament amb les terres adjacents, per Petrus Raimundi. Segons un pergamí dipositat a la Cartoixa de Montalegre, l'any 1196 hi va haver un plet sobre el dret de regar amb l'aigua que passava per Carrencà. Tenim notícies d'un molí a Carrencà (1884) i sabem de l'existència d'un edifici que havia fet de molí enderrocat definitivament quan es va construir el Polígon Industrial de Can Roca els anys cinquanta.

Figura 4. Anys 1940. L'edifici de l'esquerra és el desaparegut molí de Carrencà.

1.3 El Rec del Molí o Rec Gran

Lligat als molins de Carrencà i de Lloberons, i a l'explotació de les terres agrícoles del pla de Martorelles, hem de situar el rec del Molí, conegut també com a rec Gran o de Dalt. Aquest rec agafava l'aigua d'una mina situada a prop d'allà on els rius Mogent i Congost formen el Besòs, seguia paral·lel a l'actual carretera de la Roca, fins desembocar al torrent de les Canals de Sant Fost de Campsentelles i d'allà al Besòs.

Figura 5. Part en que el rec anava canalitzat

Figura 6. Part on el rec anava superficial

La fertilitat i el rec d'aquestes terres amb l'aigua abundant del riu Besòs i de les deus de la Serralada Litoral, va fer que molt aviat apareguessin masies riques com can Buscarons a Montornès i Carrencà, can Fenosa i can Puig a Martorelles.

La mina i la primera part del Rec gairebé s'han perdut. No així la part que correspon a can Buscarons de Montornès i al pla de Martorelles, on es conserven trams importants del rec i de la flora exuberant que la seva humitat generava. Cal destacar l'exis-

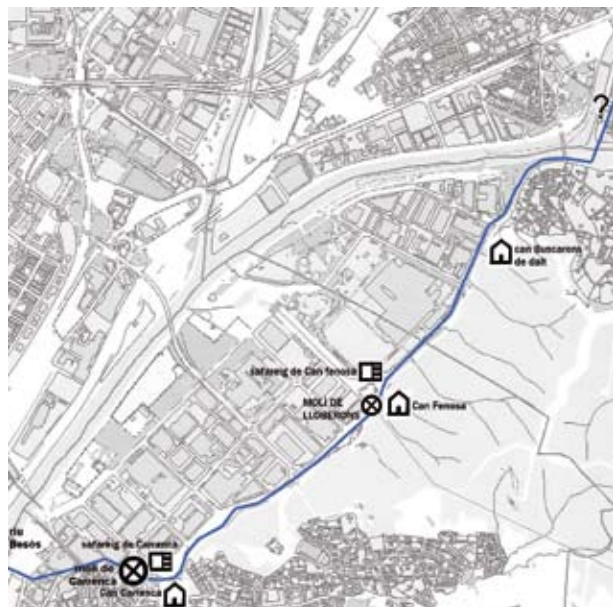

Figura 7. Plànol de situació general

tència a prop del rec i en tota la seva llargada d'arbres gegants, alguns dels quals mereixerien ser catalogats com a arbres monumentals.

45

1.4 Ubicació del complex hidràulic estudiat

El rec Gran neix a Montornès del Vallès, prop de l'aiguabarreig dels rius Mogent i Congost, travessa tot el pla de Martorelles (avui Polígon Industrial de Can Roca) i mor a Sant Fost de Campsentelles, al torrent de les Canals. Els molins de Lloberons i Carrencà es troben dins del terme municipal de Martorelles.

Capítol II. Història

2.1 El molí de Lloberons

Segons un estudi recent fet per la Diputació de Barcelona, el molí de Lloberons és la relíquia històrica més important que existeix en l'actual terme municipal de Martorelles. El fet que estigui en un lloc molt poc accessible i visible, així com els arbres i la brolla que actualment l'encerclen, fan

Figura 8. Placa situada a la casa propera al molí de Lloberons que recorda la pertinença de la zona a la Cartoixa de Montalegre

46

que no sigui gens conegut per la gent de Martorelles i comarca. Es tracta d'un molí d'origen medieval d'unes dimensions considerables, amb una gran capacitat d'emmagatzematge i de pressió d'aigua, la qual cosa el feia un molí important i extraordinàriament rendible en la seva època.

El molí fariner de Lloberons va estar en funcionament fins a principis del segle XX. Durant gairebé tota la seva història va ser propietat de la Cartoixa de Montalegre.

Allà on el carrer del Molí queda tallat per la tanca de l'estació transformadora d'electricitat, a sota de Can Fenosa, entre la carretera de la Roca i el carrer del Molí, es troben les restes del molí del Rec o molí de Lloberons.

Aquest molí de gra (molí fariner) utilitzava l'aigua del rec Gran o de Dalt com a font d'energia. Com ja hem dit, es nodria d'una mina que

recollia les escorrilles d'aigua de la muntanya de Déu (la paral·lela a la carretera de la Roca des de Montornès a Martorelles).

En un inventari de la Cartoixa de Montalegre s'hi relacionen 86 escriptures de Martorelles, des de l'any 1105 al 1712, bona part de les quals es refereixen al molí de Lloberons.

Per fer-se càrrec del molí de Lloberons, la família Font emigrà de Sant Sadurn d'Osormort, poblet de la comarca d'Osona, a Martorelles, després de la Guerra del Francès contra Napoleó. Els Font ja eren moliners en el seu poble d'origen. Conta la tradició familiar que mentre una de les noies estava rentant la roba en el Rec, va veure una barretina a l'aigua i tot seguit el cos ofegat d'un germà seu. De la família Font derivaren diverses branques per Martorelles. Una d'elles la de ca La Xica, la noia Xica li deien, els descendents de la qual han donat nom al més famós restaurant que ha tingut i té Martorelles. Una altra branca és la dels Lozano; molts se'n recordaran de la drogueria Lozano del torrent de les Llicorelles. Una altra part de la família Font va anar a viure a can Gurri, abans que la família Sanjuan, emigrats de Benasal, província de Castelló de la Plana, s'hi establissin l'any 1914. Els Font de can Gurri van passar a viure a can Bernades i a can Matons. Trobem descendents dels Font a ca n'Oliveres i a cal Turó.

En un primer estudi in situ del molí de Lloberons realitzat per Julio Santiago i jo mateix, hem pogut observar el tram entubat del rec Gran o de Dalt, que procedint de can Buscarons de Montornès portava l'aigua fins a Martorelles. Aquest tram alimentava, en primer lloc, el safareig de can Fenosa, a través d'una petita comporta. Tot seguit, alimentava la bassa, de di-

Figura 9. La bassa que alimentava el molí

mensions considerables, que emmagatzemava l'aigua per fer funcionar el molí. Un cop plena la bassa, en sobreeixir, l'aigua del rec seguia el seu itinerari, ara al descobert.

A tocar de la bassa es troben les ruïnes del molí. Es tracta d'un edifici possiblement de tres plantes. En la primera planta (en aquest cas la planta alta) encara podem observar una porta d'accés i una finestra gran. Era on es descarregava el gra i es carregava la farina i on, segurament, tenia casa el moliner. A la segona planta és on, probablement, hi havia l'obrador per moldre, mentre que a la tercera planta hi devien haver les pales que amb la pressió de l'aigua que baixava de la bassa movien l'eix que feia girar la pedra de molí.

Pot observar-se encara l'existència d'un segon rec, a sota del rec de Dalt, que recollia l'aigua que evacuaven el safareig de can Fenosa i el molí de Lloberons. Aquestes aigües s'incorporaven a les del rec de Dalt allà on el desnivell entre els dos recs s'anul·lava.

Figura 10. Façana del Molí

2.2 El molí de Carrencà i la masia

Com ja hem dit, trobem el nom de Carrencà o Carrancà a principis del segle XII, concretament l'any 1196, en un pergami de la Cartoixa de Montalegre que parla del pas de l'aigua per un indret anomenat Carrencà. Hi ha constància escrita de l'existència d'un molí propietat de l'Orde dels Templers, a la zona alta del riu Besòs, a Carrancà, treballat per un tal Petrus Raimundi, l'any 1153. En un plànol de 1884 que reproduïm (fig. 11) està assenyalat un molí alimentat pel rec Gran. Un judici de 1869 confirma la figura del moliner de Carrencà, mentre que a la fotografia dels anys quaranta (fig. 4) apareix al fons, a l'esquerra, la silueta d'un molí que desapareix en urbanitzar-se el Polígon Industrial de Can Roca. Podem parlar, doncs, de l'existència, al llarg de la vida de Carrencà, d'un molí fariner mogut per l'aigua del rec Gran.

El nom de Carrencà de Martorelles va lligat també al de la família propietària de la finca. Així, esporgant l'ar-

bre genealògic fet per Ramon Rovira i Tobella, trobem un Berenguer Carrencà l'any 1250, un Pere Carrencà l'any 1342, un Antic Carrencà l'any 1433, un Jaume Antic Carrencà i Draper l'any 1564, un Francesc Carrencà i Colomer l'any 1644, un Felicià Carrencà i Albinyana l'any 1771, un Josep Carrencà i Calderó l'any 1846. A finals del segle XIX la finca de Carrencà deixa de pertànyer a la família que du aquest nom.

A principis dels anys trenta del segle passat, Martí Portet va comprar la finca de Carrencà a un tal Bonafont, amb la qual cosa esdevingué propietat de la família Roca, coneguts per ser els fabricants dels sanitaris que porten aquest nom, i que també donaren nom al polígon industrial en què es convertiran les terres agrícoles del pla de Martorelles cap a finals dels anys cinquanta del segle passat. Martí Portet va comprar poc després la finca de Can Fenosa. D'aquesta manera les dues finques més importants de Martorelles s'uniren en una de sola. Quan la família Roca va impulsar el Pla Urbanístic de la Muntanyeta, la masia de Carrencà va entrar a forma part del Pla Parcial com a zona verda de cessió obligatòria al poble de Martorelles. La cessió es va fer realitat l'any 1985.

Si tenim en compte que durant els segles X i XI les zones baixes i no fortificades del Vallès eren pràcticament inhabitables, a causa de les invasions i ràtzies musulmanes, podem afirmar que la família Carrencà ha estat una de les més antigues del poble. No és estrany que la primera notícia que tenim del nom Carrencà (1153 -1196) coincideixi pràcticament amb la data de consagració de l'església de Sant Cebrià

de Cabanyes (1196) i s'aproximi a la data de consagració al culte de l'església de Santa Maria de Martorelles l'any 1105, ja que tot repoblament anava acompanyat de la construcció de la seva parròquia.

Carrencà i can Fenosa han estat, durant l'edat mitjana i moderna, les dues masies més importants de Martorelles, juntament amb la masia de can Puig. Malgrat la seva importància, Carrencà no ha estat mai una casa noble; els seus propietaris apareixen com a pagesos i, molt més tard, com a hisendats. Tant els Carrencà com els Fenosa van haver de pledejar contra la poderosa cartoixa de Montalegre, senyora feudal de la Baronia de Santa Perpètua de la Mogoda que aplegava les parròquies de Martorelles, Sant Fost, Cabanyes i Santa Perpètua, propietària de nombroses terres i del molí de Lloberons. També pledejaren entre ells per confrontació d'interessos entre veïns.

Com és natural, la masia i propietat de Carrencà ha sofert diverses transformacions al llarg de la seva història. Entre elles la construcció, l'any 1748, de la capella de Sant Domènec, unida a la casa a través d'un pont cobert. Destaca la torre circular de maó que a dalt de tot té un dipòsit d'aigua de 3.000 litres, que era bombada des del pou a través d'un molí de vent. El seu antic celler demostra que durant el segle XVIII va ser una de les explotacions vitícoles més importants de la comarca.

En el període en què el propietari de les finques de Carrencà i can Fenosa era en Martí Portet, tots els camps estaven arrendats entre uns 70 o 80 arrendadors. L'any 1941 la façana es remodela amb calç llicada. El 1953, a petició de mossèn Paitubí, es reforma la capella per fer-hi missa els diu-

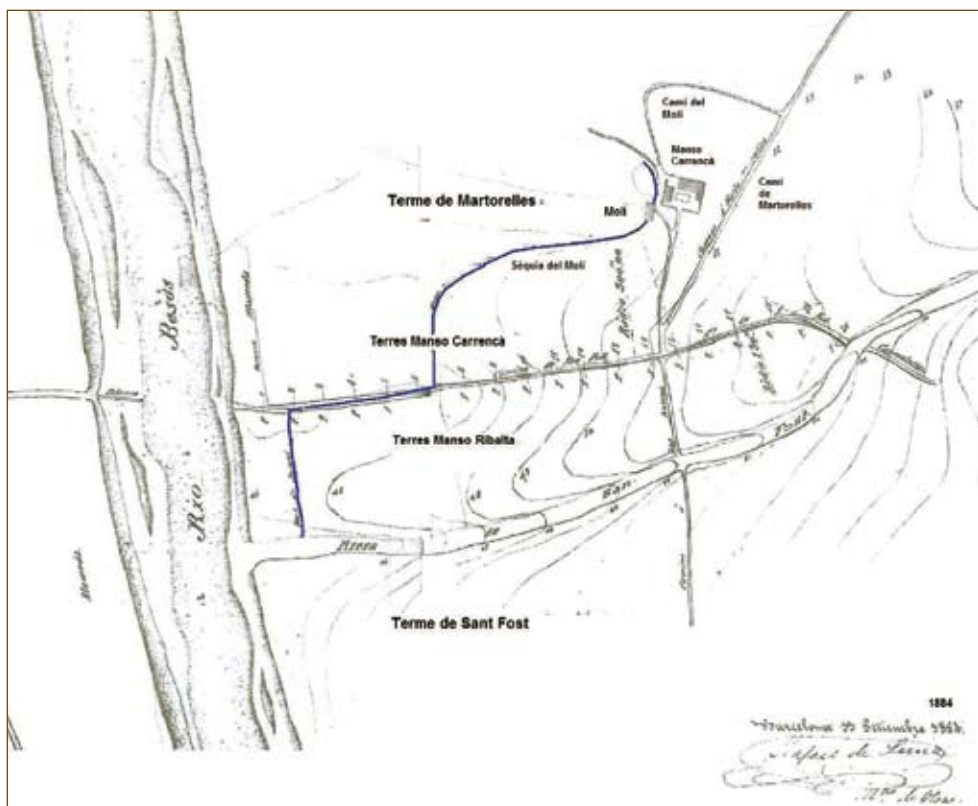

Figura 11. Finca de Carrencà, plànol de 1884

menges al migdia. Cal destacar la font de Sant Domènec, situada a sota de la finca i de la carretera de la Roca, que encara raja.

2.3 El rec del Molí o rec Gran

La segona joia de l'enginyeria hidràulica medieval de Martorelles és el rec Gran o de Dalt. Aquest rec agafava l'aigua d'una mina situada a prop d'allà on els rius Mogent i Congost formen el Besòs, seguia paral·lel a la carretera de la Roca per la part de baix per portar l'aigua fins a can Buscarons (Montornès) i d'allà a can Fenosa, on

Figura 12. Estat actual de la mina d'aigua de Sant Domènec situada sota de la masia de Carrencà al costat de l'antic molí

Figura 13. Treball de camp i de recerca a càrrec de Joan Sanjuan

Figura 14. Treball de camp i de recerca a càrrec de Julio Santiago

50

abastava el safareig de can Fenosa i el molí de Lloberons. També va servir, fins que es construí el Polígon Industrial de can Roca a finals dels anys cinquanta del segle passat, per regar una bona part de les terres del pla de Martorelles.

La mina i la primera part del rec gairebé s'han perdut. No així la part que correspon a can Buscarons de Montornès i al pla de Martorelles, on es conserven trams importants del rec i de la flora exuberant que la seva humitat generava. Cal destacar l'existència a prop del rec i en tota la seva llargada d'arbres gegants, alguns dels quals mereixerien ser catalogats com a arbres monumentals de Martorelles.

El rec entrava entubat al terme de Martorelles, seguia paral·lel a l'actual carrer del Molí, enganxat a la part baixa de la carretera de la Roca, i passava al terme de Sant Fost de Campsentelles on regava la finca de l'Artigassa, per anar a morir al Besòs. La mina donava una aigua molt neta i fresca, res a veure amb

l'aigua que s'agafava directament del riu per nodrir l'anomenat rec de can Puig o del Mig.

En una primera inspecció del rec, des de Carrencà fins el molí de Lloberons i el safareig de can Fenosa, feta pel Julio Santiago i Joan Sanjuan, hem seguit el seu curs i hem constatat que en la seva major part anava descobert —talment una sèquia cavada a la terra sense cap mena de protecció— i en part cobert per una canalització discontinua tapada, amb tres trams de més de dos-cents metres en total, prou gran per permetre l'accés a peu dret d'una persona per fer-hi la neteja. La canalització està feta de totxo massís amb arc rodó a la part de dalt, parets laterals verticals i solera plana, recoberta amb morter per dins i per fora. En el trajecte del rec entre el carrer del Gorg i el carrer Carrerada hem trobat dos trams coberts d'aquesta manera d'uns cent metres cada tram i un tercer tram que, venint de Montornès, arriba fins a la bassa del molí de Lloberons.

Els drets sobre el rec Gran corresponien als amos de can Buscarons, els principals accionistes, que tenien la potestat de poder regar tots els dies; i als amos de can Fenosa, Carrencà i l'Artigassa, que només disposaven de l'aigua per regar uns dies a la setmana.

Al llarg del rec trobem basses, entrades i sortides d'aigua, comportes de rec i canalitzacions secundàries. Algunes d'aquestes basses es feien servir per treballar el cànem.

2.4 La flora al voltant del complex hidràulic estudiat

Cal destacar l'existència d'una flora exuberant a prop del rec i en tota la seva llargada, amb arbres gegants, alguns dels quals mereixerien ser catalogats com a arbres monumentals.

Figura 15. El safareig de can Fenosa situat a la part de sota d'aquesta masia

Epíleg

Si el molí de Lloberons és la relíquia històrica més important que existeix en l'actual terme municipal de Martorelles, el rec Gran, que abraça els termes municipals de Montornès, Martorelles i Sant Fost de Campsentelles, no ho és menys. Ens trobem, doncs, davant d'una joia històrica de l'enginyeria hidràulica que el desconeixement, més que l'oblit, ha fet que no l'hi paréssim atenció. Seria imperdonable, ara que coneixem el seu valor, que no féssim entre tots l'esforç de recuperar-lo fins allà on sigui raonable.

A part de conservar-ne la memòria, el complex descrit es pot adaptar fàcilment a un itinerari de natura que segueixi el rec Gran, tant pel seu al·licient històric com paisatgístic.

Figura 16. No hi manquen els plataners

Figura 17. Una flora exuberant al llarg del rec

Figura 18. El lledoner, un dels arbres típics de la zona

